

مطالعه نقش برجسته‌های گیاهی سیراف در دوره ساسانی^۱

الهه پنجه باشی^۲

فاطمه دولاب^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۹/۲۴

تاریخ تصویب: ۱۳۹۵/۷/۱۴

چکیده

هنر گچ‌بری، از هنرهای تزئینی معماری ایران است که زینت‌بخش بناهای قبل از اسلام بوده است. از نقوش ناب گچ‌بری می‌توان به نقوش گیاهی اشاره کرد که در کاخ‌های ساسانی نمونه‌های متنوعی از آن به چشم می‌خورد. این نقوش، اشکال چکیده نگاری شده از طبیعت‌اند که شامل نقوش: نخل، انگور، انار، گل نیلوفر آبی و گل چند پر می‌شوند. نقش برجسته‌های ساسانی از گچ ساخته شده‌اند و نقش مهمی در هنر تزئینی داشته و روی دیوارهای آجری یا سنگی را می‌پوشانیده‌اند. گچ‌ها را به صورت پلاک‌های قالبی و کنده‌کاری شده با نقوش گیاهی، هندسی، نمادین و غیره در تزئین بناهای سلطنتی به کار می‌بردند. پیکرتراشی سنگی ساسانیان خلاصه‌شده در سی‌ودو نقش برجسته باعظمت سنگی، که اکثر آن‌ها در فارس قرار دارد. نقوش برجسته سیراف متعلق به دوره ساسانی می‌باشد که در آن نمونه‌های متنوعی از نقوش گیاهی دیده شده است. سؤال‌های مطرح‌شده:

از چه نقوش گیاهی در نقش برجسته‌های سیراف استفاده شده است؟

آیا نقوش گیاهی سیراف با نقوش گیاهی دیگر دوره ساسانی شباهت دارد؟

هدف از نوشتن این مقاله، مطالعه نقش‌مایه‌های گیاهی نقش برجسته‌های سیراف در دوره ساسانی می‌باشد. در این مقاله نتیجه گرفته می‌شود، نقش برجسته‌های سیراف، جنبه نمادین داشته و بر جنبه تزئینی آن، نیز تأکید شده است. روش تحقیق به کار گرفته شده، تاریخی-تحلیلی و روش گردآوری اطلاعات، از نوع اسنادی و کتابخانه‌ای است.

کلید واژگان: ساسانی، نقش برجسته، سیراف، نماد، گیاه

هنرمندان و اهمیت نقش آن‌ها در آیین و رسوم آن دوره و مقدس شمردنشان بوده است.

پیشینه تحقیق

شهر باستانی و قدیمی سیراف با استناد به سابقه تاریخی و موقعیت ویژه تجاری، دانشمندان و دریانوردان آن از معدود بنادر ایران است که دانشمندان باستان‌شناس و محققین خارجی در نیمه دوم قرن بیستم به اهمیت استراتژیک آن پی بردند. آقای غلامرضا معصومی در کتاب «سیراف» و آقای محمدحسن سمسار در کتاب «جغرافیای تاریخی سیراف» تمام آثار گنج‌بری سیراف را به صورت کلی معرفی کردند. لیکن شایان ذکر است که شهرت و اهمیت سیراف به حدی است که در بسیاری از آثار تاریخی و جغرافیایی اسلامی مانند: مروج الذهب مسعودی به سال (۱۳۴۴)، صوره الارض (ابن حوقل) به سال (۱۳۶۶)، معجم البلدان (یاقوت حمودی) به سال (۱۳۲۴)، حدود العالم (۱۳۴۰)، سلسله التواریخ (اخبار الصین و الهاند)، منتهی الارب، تاریخ و صاف (۱۳۳۸)، مسالک و ممالک خردادبه، احسن التقاسیم فی معرفه الاقالیم مقدسی (۱۳۶۱)، المسالک و ممالک استخری (۱۳۶۸)، فارسنامه ابن بلخی (۱۳۷۴) و بسیاری از آثار دیگر از عظمت و اهمیت آن در زمینه‌های جغرافیایی، اقتصادی، تجاری و بازرگانی سخن رفته است. اولین کتاب مکتوب و مستند درباره سیراف با عنوان «آثار باستانی سواحل و جزایر خلیج فارس و دریای عمان» که نشریه انجمن آثار ملی است، در سال ۱۳۴۸ شمسی در تهران چاپ شده که به تألیف احمد آقای احمد اقتداری می‌باشد. همچنین کتاب «سیراف» تألیف آقای معصومی، کتاب «جغرافیای تاریخی سیراف» تألیف آقای سمسار در سال (۱۳۷۵) که هر دو نشر شده انجمن آثار ملی است و مجموعه مقالات کنگره بین‌المللی سیراف به اهتمام دکتر مشایخی و غلامحسین نظامی (۱۳۸۴) بسیار مغتنم و ارزشمندند. با این حال پژوهش حاضر نخستین تلاشی است که جهت معرفی و شناسایی هویت مجموعه نقش برجسته‌های گیاهی سیراف صورت می‌پذیرد.

روش پژوهش

بر اساس پژوهش‌های انجام‌شده، نقوش گیاهی یافت شده در سیراف به صورت خلاصه شده بر روی گچ و سنگ حک شده‌اند و به عصر ساسانیان بازمی‌گردند. با توجه به مطالعات مذکور روش جمع‌آوری مطالب این

خلیج فارس که پشتش به تاریخ چند هزارساله این مرزوبوم گرم است، خاستگاه تمدن‌هایی بوده که در گوشه گوشه این دیار سر برآورده و میراثی گران‌بها از فرهنگ و هنر را بر جای گذاشته است. سیراف همچون دری باقیمانده از دوره ساسانی- اسلامی، در کنار ساحل زیبای خلیج فارس، پذیرای علاقه‌مندان است که به دیدار و نظاره آن می‌آیند. بنادر ساسانی- اسلامی خلیج فارس هیچ‌کدام از اهمیت و جایگاه تأثیرگذار سیراف برخوردار نبوده‌اند. بعد از سال‌ها کاوش باستان‌شناختی در سیراف توسط باستان‌شناسان خارجی همچون اشتاین و وایت هوس و باستان‌شناسان ایرانی چون بختیاری، معصومی، زارعی و اسمعیلی جلودار و در بخش باستان‌شناسی زیر آب، میراسکندری و توفیقیان، اطلاعات با ارزشی در خصوص ساختار شهری و معماری ساسانی اسلامی این بندر مهم به دست آمده است؛ اما در خصوص ابعاد واقعی سیراف و تخریب‌های ایجادشده اختلاف نظر بسیاری بین محققین وجود دارد. عده‌ای معتقدند زلزله بخش مهمی از سیراف را به درون آب واژگون کرده و برخی دیگر نیز معتقدند براه زلزله اشاره شده، سونامی عظیمی شکل گرفته و بخش اعظم شهر را به زیر آب فروبرده است. به دلیل اهمیت موضوع و باهدف شناخت بهتر محدوده بندر تاریخی سیراف و تعیین تخریب‌های احتمالی ایجادشده در آن، پژوهشکده باستان‌شناسی، برنامه پژوهشی زیر آب سواحل سیراف را در تیرماه ۱۳۹۱ به انجام رساند و در بخش دیگر این پژوهش، در طی عملیات غواصی، سواحل سیراف از خط ساحلی تا عمق سی متری مورد بررسی و شناسایی زیر آب قرار گرفت. نتایج حاصل‌شده، نشان‌دهنده تخریب تدریجی سازه‌های ساحلی در ابعاد محدود، در اثر امواج دریا بود. علاوه بر دلایل و شواهد قابل استناد در سازه ساحلی، بررسی‌های زیر آب نیز نشان‌دهنده عدم تخریب بناهای بندر تاریخی سیراف در ابعاد وسیع در درون آب بود. بنابراین سیراف از جنبه‌ها و زوایای بسیار قابل بررسی و کنکاش است. هدف از این پژوهش، مطالعه و معرفی نقش‌مایه‌های گیاهی سیراف در دوران ساسانی و عظمت آن‌ها که به صورت چکیده نگاری، برگرفته از طبیعت حاصل شده است. با نگاهی بر پیشینه هنر گچ‌بری به شناسایی مصالح، تکنیک و نوع نقوش و بررسی مفاهیم آن‌ها پرداخته شده است. در نتیجه تنوع و زیبایی این نقوش ساده در ترکیب با یکدیگر نشان‌دهنده ذوق و مهارت

پژوهش به صورت اسنادی- کتابخانه‌ای می‌باشد. و روش پژوهش نیز تاریخی- تحلیلی است و به مطالعه نقش برجسته‌های گیاهی سیراف در دوره ساسانی پرداخته است.

۱-۱ تاریخچه ساسانیان:

با قیام «اردشیر» نوه «ساسان»، پادشاهی اشکانی در هم شکست و حکومت ساسانیان در سال ۲۲۴ م ایجاد گردید. «ساسان» شخصیتی اساطیری داشته است. سلسله ساسانیان وارث امپراتوری بزرگ ایران که نامش را از ساسان، بزرگ پارس و موبد موبدان معبد آناهیتا در استخر گرفته، از سده سوم تا هفتم در ایران حکومت کرد. (بوسایلی، ۱۳۷۶: ۳۵) دین رسمی دولت ساسانیان «زرتشت» بود. (گرانوسکی، ۱۳۸۹: ۱۶۱) هنر ساسانی، هنری بود ذاتاً درباری که همیشه در پی اثبات ارتباط و پیوندش با هنر دوره هخامنشی بود. (بوسایلی، ۱۳۷۶: ۶۶) در واقع هدف ساسانیان از نقش برجسته‌هایی که در فارس ایجاد کرده‌اند، برقراری اقتدار و مرجعیت سلطنت خودشان به عنوان وارثان سنن هخامنشی و برگرداندن حکومت جهانی اجداد و نیکان خود بوده است. شاهان ساسانی که بیشتر هوشمند و خویشتن‌دار بودند امپراتوری را آن‌چنان پایه‌ریزی کردند که در هنر و معماری هم، نیرومندی و خصائل آنان منعکس می‌شد و هر دو جنبه قهرمانی داشت: در مقیاس بزرگ با اشکال پرتوان و باشکوه. (بوسایلی، ۱۳۷۶: ۶۶)

۱-۲ هنر گچ‌بری در دوره ساسانی:

در زمان «شاپور اول» تحول ناگهانی در تزئین گچ‌بری به عمل آمد. برای مثال عناصر مختلف تزئینی شامل خطوط تابدار و اشکال هندسی بود که بعدها این تزئینات با نقوش جانوران و گیاهان و حتی تصاویری از پادشاهان کامل شد. شاهان ساسانی بیش از همه، نقوش برجسته روی سنگ را حفظ کردند. در عصر ساسانی گچ کاری و نقاشی دیواری، تزئینات آن‌ها را تشکیل می‌داد. (حسینعلی، ۱۳۸۹: ۸۹) مصالح استفاده‌شده در نقش برجسته ساسانی گچ بوده است که روی دیوارهایی از سنگ ساخته می‌شده است. از گچ پلاک‌های متعدد قالبی و کنده‌کاری‌شده می‌ساختند و در تزئین بناهای سلطنتی به کار می‌بردند. در این پلاک‌ها نقوش مختلف انسانی، گیاهی، هندسی و سمبلی بوده که بسیاری از این‌ها در کاخ «بیشاپور»، «تیسفون» و همچنین در بناهای سیراف به کار می‌رفته، برای نمونه می‌توان از قلعه نسوری و ... نام برد. (زمانی، ۱۳۲۷: ۱۸) انواع نقشمایه

های گیاهی و جانوری به صورت نمادین در هنر ساسانی کاربرد بسیاری داشت و آن‌ها را با مقیاس بسیار بزرگ روی صخره‌ها و در اندازه‌های کوچک‌تر بر روی دیوار کاخ، سطح ظروف و مهر سنگی می‌توان دید. (پاکباز، ۱۳۸۹: ۲۸) هنر ساسانی ترکیبی است از هنر قدیم ایران که در آن قرینه‌سازی و تکرار موضوعات نیز معمول بوده است. (انصاری، ۱۳۹۱: ۱۰۴) معماری ساسانی گذشته از اقتباس هنر روم و خاورمیانه، بیشتر دنباله معماری هخامنشی و اشکانی و به جز گنبد، عناصر دیگر معماری با معماری سنتی پیشین شباهت دارد. مهم‌ترین و قدیمی‌ترین آثار معماری این عهد: کاخ فیروزآباد در فارس، کاخ شاپور یا بیشاپور، طاق بستان در کرمانشاه، کاخ سروستان در فارس، طاق کسری یا ایوان مداین، عمارت خسرو و ... است. (انصاری، ۱۳۹۱: ۱۰۶)

۱-۳ خاستگاه افسانه‌ای بندر سیراف:

«سیراف» یا «بندر طاهری» در ۲۵۰ کیلومتری شرق بندر بوشهر در سواحل خلیج فارس قرار گرفته است (تصویر ۱). برای رفتن به این بندر تاریخی که یکی از مراکز تمدن ایران باستان در کرانه خلیج فارس است، باید در ۲۰ کیلومتری بوشهر از جاده آسفالت بوشهر- برازجان به طرف جنوب منحرف‌شده و بعد از عبور از چند دهکده به رودخانه بزرگ مند، به آبادی کنگان رسیده و بعد از گذشتن از بنادر کوچک بین راه بالاخره به بندر طاهری در سیراف قدیم می‌رسیم. (معصومی، ۱۳۷۴: ۳)

تصویر (۱). نمایی کلی از سیراف در سیراف، تارنمای: <http://www.irantravelingcenter.com/siraf-po>

معنی واژه «سیراف» نامشخص است. این واژه از سیر و آب، (آب زیاد) یا از شیل و آو (شیل: ماهی _ آو: آب). مأخذ است. و در حقیقت (سیل آب) بوده که سیل در فارسی در حرکت کردن و آب هم دنبال آن

است و معنی حرکت کردن آب را می‌رساند. (معصومی، ۱۳۷۴: ۵)

قدمت بندر «سیراف» به دوران ساسانیان بازمی‌گردد. (امینی، ۱۳۸۶: ۲۹) در بندر «سیراف» کثرت جمعیت به حدی بوده که دکان‌ها، حجره‌ها و خانه‌ها دو، سه و چهار طبقه بوده‌اند. (معصومی، ۱۳۷۴: ۱۲) این بندر در دوره ساسانی در زمینه بازرگانی و تجارت رونق داشته است. «سیراف» شهری بزرگ است از اعیان شهرهای پارس که در آنجا کشت و کشاورزی به علت گرمی هوا و دور بودن از آب رونق نداشته است. (معصومی، ۱۳۷۴: ۹) به لحاظ ترکیب جمعیتی، پس از ایرانیان فارسی‌زبان، بیشترین مردم بیگانه ساکن سیراف عرب‌های «بصره»، «عمان» و «مسقط» بوده‌اند. (کارگر، ۱۳۸۸: ۵۶) ساسانیان با شناخت موقعیت ممتاز «سیراف» از نظر نظامی و تجاری آن را مورد توجه و استفاده قرار دادند. (یگلو، ۱۳۸۵: ۷) در قرن دهم میلادی، بعد از «شیراز»، «سیراف» مهم‌ترین شهر «فارس» بوده و از حیث وسعت به اندازه «شیراز» می‌باشد.

خانه‌های سیراف از چوب‌های سخت و محکم ساخته شده و دارای چندین طبقه است. این شهر در ساحل دریا واقع شده و دارای ابنیه‌های زیبا می‌باشد. به دلیل علاقه ساکنین آنجا، خانه بسیار ظریف و خوش‌ساخت بوده است. واردات آن؛ عود، عنبر، کافور، جواهرات، خیزران، عاج، آبنوس، کاغذ، صندل، ادویه و عطریات هندی و صادرات آن؛ انواع پارچه‌های کتانی، منسوجات خوب و مروارید است که در آنجا زیاد خرید و فروش می‌شده است. (معصومی، ۱۳۷۴: ۱۶) خانه‌های مردم سیراف که ارزش آن به سی هزار دینار می‌رسید، با گچ‌بری‌های زیبا ترین می‌گردید، این خانه‌ها چندطبقه و مشرف بر دریا ساخته می‌شد. (سمسار، بی تا: ۴۳) تاریخ بنای بندر سیراف مربوط به روزگار «اردشیر بابکان» است. کاوش‌های باستان‌شناسی نیز این نظر را تأیید می‌کنند زیرا که هنوز در این کاوش‌ها آثار پیش از ساسانی به دست نیامده است. (سمسار، شماره ۱۴۰: ۳۸) سیراف یکی از شهرهای «اردشیر خرد فارس» (یکی از پنج بخش فارس) به حساب می‌آمد. (همان، ۴۳) که تا سال ۳۶۶ ه.ق عظمت خود را حفظ کرده و از حیث اهمیت تجاری با بصره رقابت می‌کرده و در این تاریخ دچار زلزله شدیدی شده که به مدت یک هفته به طول انجامید و سیراف به کلی ویران گردید و قسمتی از عمارت ساحل دریا به داخل دریا افتاد تا حدی که

کشتی‌ها دیگر نمی‌توانند در کنار ساحل سیراف لنگر اندازند و بارگیری کنند بنابراین عمارات نزدیک ساحل همه در زیر آب فرورفتند تا حال حاضر. (معصومی، ۱۳۷۴: ۷)

این بندر پرشکوه و ساختمان‌های چندطبقه، مسجد جامع بزرگ همراه با ستون‌های چوب ساج ۶ و خانه‌های ظریف و خوش‌ساخت و واردات و صادرات خوب آن‌همه بر ثروت و شکوه سیراف قدیم دلالت دارد. (معصومی، ۱۳۷۴: ۲۵) در این شهر سنگ‌قبرهایی به صورت نقش برجسته‌کار شده که توسط دکتر «وایت هوس» کشف و حفاری شده، همراه با آیاتی از قرآن کریم که با خط کوفی نوشته شده و بر روی آن تزئیناتی از نقوش گیاهی و هندسی چون برگ مو، درخت کنگر و ... کنده‌کاری شده می‌باشد که مربوط به قرون اولیه اسلامی است. (معصومی، ۱۳۷۴: ۵۵) این نقوش در سنگ‌قبرهای سیراف به چشم می‌خورد. (تصویر ۲)

تصویر (۲). کتیبه اسلامی با خطوط کوفی همراه با نقوش تزئینی گیاهی شاخ و برگ، (مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۲، سیراف)

۴-۱ بررسی نقوش کتیبه‌های سیراف:

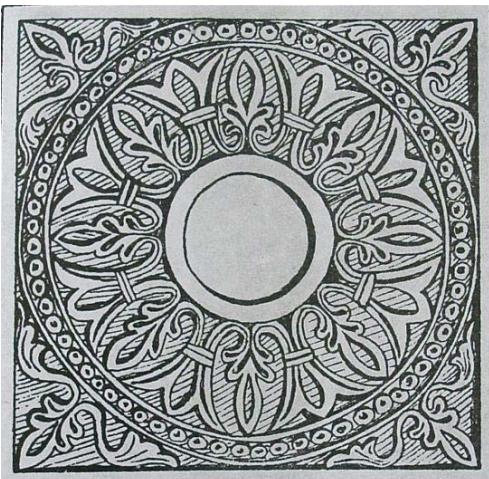
دکتر «دیوید وایت هوس» در سال ۱۳۴۹ / ش در بندر سیراف ساختمان‌هایی را کشف کرد که شامل بازار و مسجدی بزرگ بود که در کنار مسجد در سمت شرق اتاق‌هایی پدید آمد، ساختمان اتاق‌ها با حجره‌ها همان مغازه‌های کوچک و بزرگی بودند. باقیمانده‌ای از ساختمانی بزرگ به فاصله ۸۰۰ متری غرب بندر به وسیله «آستین» کشف گردیده بود که نشان‌دهنده مسجد بزرگ یا همان «مسجد جامع سیراف» است. (هوس، ۱۳۸۴: ۲۱) همچنین سکه‌هایی زیر پایه‌های دیوارهای سمت قبله پیداشده و قطعات گچ‌بری، در

قطعه گچبری در کاخ تیسفون که متعلق به دوره ساسانیان است شباهت زیادی نیز به نقش سرو در گچبری بناهای سیراف دارد. (تصویر ۷)

تصویر (۴). گل گچبری شده آر کاخ تیسفون با نقش پالمتهای هفت لبی. (مأخذ: زمانی، ۱۳۹۰، ۴۷)

تصویر (۵). استوک به دست آمده از کاخ بیشاپور با نقش پالمتهای پنج لبی. (مأخذ: زمانی، ۱۳۹۰، ۱۴۰)

تصویر (۶). جام سیمین تزئین شده با نقوش گیاهی، سده ۵-۶ م. هنر ساسانی. (مأخذ: گ. لوکونین، ۱۳۹۴، ۱۵۱)

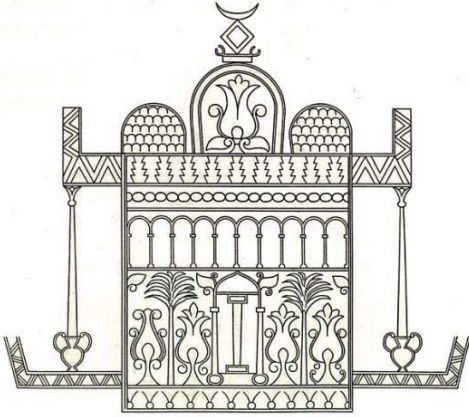
سطح شبستان کشف گردیده است. (هوس، ۱۳۸۴: ۲۳) کتیبه‌های اسلامی با نوشته خط کوفی در سیراف به طور عموم یافت می‌شود. مخصوصاً در اطراف مسجد که مواد اولیه آن را از صحرای کنارک می‌آوردند اما در دره «شیلو» و قبرستان آن، سنگ‌قبر با نوشته وجود ندارد و این کتیبه‌ها با وجود شکل ظاهری آن‌ها تابوت نیستند بلکه صندوقچه‌هایی هستند که وضعیت قبر را مشخص می‌سازند. هرکدام آن‌ها دارای شکل مستطیلی است که قسمت تحتانی باریکی دارد. که بعضی همراه با تزیینات و برخی بدون تزیینات هستند. (تصویر ۳)

تصویر (۳). کتیبه اسلامی با نوشته خط کوفی. (مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۲، سیراف)

با توجه به بقایای معماری مکشوفه در سیراف، احتمال می‌رود نقش برجسته‌های گیاهی یافت شده در بناها، قلعه سیراف، از جمله نقوش درخشان دوره ساسانی باشد که شامل کنده‌کاری و برجسته‌سازی است، زیرا همان‌گونه که اشاره شد در کاوش‌های باستان‌شناسی انجام‌شده در سیراف آثار پیش از ساسانیان به دست نیامده است. (سمسار، شماره ۱۴۰: ۳۸) طی گزارش‌های انجام‌شده بعد از کشفیات، نقوش برجسته گچبری‌ها در اکثر بناها در نزدیکی ساحل و قسمت غربی بندر سیراف یافت شده است. (معصومی، ۱۳۵۲: ۵۲) و این نقوش کشف‌شده در سیراف شباهت زیادی به نقوش برجسته گیاهی دوره ساسانی دارد. برای نمونه این نقش برجسته که روی بیشتر آثار ساسانی استعمال شده است. این نقش که به گل ساسانی معروف می‌باشد از کاخ تیسفون به دست آمده و دارای شش پالمته، که هر یک مشتمل بر هفت لب، یکی در وسط و سه تا در هر طرف می‌باشد. (تصویر ۴) (زمانی، ۱۳۹۰: ۴۶)

جام سیمین تزئین شده همراه با نقوش گیاهی و هندسی که نقش گیاهی روی جام بسیار شبیه به نقش نخل بادبزنی در آثار نقش برجسته سیراف می‌باشد که محفوظ در موزه سیراف است. (تصویر ۶) همچنین

تصویر (۹). جزئیات ظرف مفرغی، موزه دولتی برلین - لوح ۲۳۷
(مأخذ: آپم پوپ، ۱۳۸۷، ۶۹۴)

این بنای نقش شده بر ظرف مفرغی موزه دولتی برلین، مؤید این نظریه است که آشکده ساسانی بنایی گنبد دار و چهارگوش همراه با تزیینات گیاهی بوده که احتمالاً در میان درگاه قوس جناقی یک آتشدان دیده می‌شود. نقوش گیاهی به کاررفته در این تصویر بسیار شبیه به نقش گیاهی انار در آثار گچ‌بری سیراف می‌باشد. (تصویر ۹) (آپم پوپ، ۱۳۸۷: ۶۹۴)

تصویر (۱۰). ترکیب نقش انار و روزت یکی در میان در گچ‌بری دیواری تیسفون، قرن ششم میلادی، (مأخذ: قادری، ۱۳۸۹، ۳۵۴)

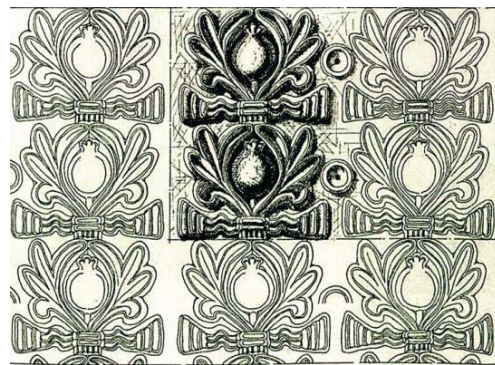
تصویر (۱۱). نقش گل نیلوفر در قطعات نقوش تیسفون، (مأخذ: کریستین سن، ۱۳۸۹، ۳۸۱)

نقوش گیاهی دوره ساسانی در آثار نقش برجسته سیراف به وفور به چشم می‌خورد و با توجه به شباهت نقوش به آن دوره احتمال می‌رود نقوش مربوط به زمان ساسانیان می‌باشد. در نقوش سیراف، تنوع و زیبایی به چشم می‌خورد. همچنین در تزیینات گچی

تصویر (۷). قطعه گچ‌بری کاخ تیسفون در دوره ساسانی، (مأخذ: زمانی، ۱۳۹۰، ۱۵۷)

از گچ‌بری‌های ساسانی می‌توان استوک ۷ های به‌دست‌آمده از شوش را نام برد با ترکیب دو برگ برافراشته که اناری را دربر می‌گیرد و توسط دکتر گریشمن، به‌عنوان ساسانی معرفی گردیده، همچنین نقوش کاجی شکل روی یک پارچه ساسانی موجود در موزه ویکتوریا و آلبرت، برگ‌های کنگر طرفین نمای طاق‌بستان، نقوش گیاهی برگ مو و خوشه‌های انگور در تزیین کاخ حیره، متعلق به شاهزادگان لخمی که مربوط به دوره ساسانی است و نقوش لوتوسی، روی یک سینی ساسانی در موزه بریتانیا، همه و همه نشان‌دهنده شباهت زیاد نقوش برجسته گیاهی سیراف با نقوش برجسته گیاهی در دوره ساسانیان می‌باشد و این شباهت گویای این است که نقوش برجسته در آثار مکشوفه سیراف متعلق به این دوره می‌باشد. (همان، ۱۳۸-۱۴۲-۱۴۴-۱۴۵)

تصویر (۸). قطعه گچ‌بری از نقوش برجسته در کاخ کیش با ترکیب نقوش نخل سه لپی که اناری را در بر گرفته است، (مأخذ: آپم پوپ، ۱۳۸۷، ۷۶۹)

از اشکال گیاهی، جانوری، انسانی، هندسی، ترکیبی و تلفیقی و از فرم‌های هندسی استفاده شده است. نقشمایه‌های به‌دست‌آمده در سیراف شامل نقوش گیاهی، هندسی و ترکیبی و ... می‌باشند که به توضیح مفهوم و معانی آن‌ها می‌پردازیم.

۱-۵ نقوش گیاهی:

عناصر تزئینی، بخش جدایی‌ناپذیر بناها در ایران باستان بوده است. هنر گچ‌بری نیز به‌عنوان یکی از هنرهای تزئینی، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و قابلیت‌های ویژه گچ‌بری بر هیچ هنرمند و معماری پوشیده نیست. از نقوش ناب در گچ‌بری می‌توان به نقوش گیاهی اشاره کرد که به‌خوبی بیانگر ذهن خلاق هنرمندان ایرانی است. این نقوش، انتزاعی از طبیعت هستند که اشکال بسیار متنوعی را می‌توان در آن‌ها یافت. بنابراین، استفاده از این نقوش باز نمود طبیعت بیرون در سطوح بیرونی و درونی بناها بوده است. علاوه بر جنبه زیبایی، این نقوش، هرکدام سمبل و نماد چیزی بوده است. برای مثال گیاه پالمت که در نقوش گچ‌بری کاخ تیسفون هم دیده می‌شود، بیشتر جنبه تقدس داشته و در مراسم مذهبی بیشتر بدان توجه شده و از نشانه‌های شگون و برکت است. حضور گسترده نگاره‌های گیاهی در هنر ایران را باید در باور کهن تقدیس گیاهان و احترام و عمق فراوان ایرانیان به طبیعت جست‌وجو کرد. در تمام اعصار، گل‌ها و نگاره‌های تزئینی را بر اشیاء و ساختمان‌ها ترسیم کرده‌اند. (ندیم، ۱۳۸۶: ۱۷)

خالقان این آثار، دریافت درونی خویش را از جهان پیرامون نمودار می‌ساختند و در بسیاری از اشیاء و بناهای تاریخی، این نقوش را به‌تنهایی و یا در ترکیب با سایر نقوش (حیوانی، انسانی و هندسی) به کار می‌بردند. بنای تخت جمشید از نخستین نمونه‌های بی‌نظیر کاربرد نقوش گیاهی در تزئین بنا در معماری می‌باشد. نقوش گیاهی در آثار هخامنشیان را بیشتر گل‌ها تشکیل داده‌اند و در میان گل‌ها، نقش گل نیلوفر (لوتوس)، درخت سرو و گل چند پر از سایرین بیشتر است. تأثیرگذاری نقوش گیاهی هخامنشی در دوره‌های بعدی به‌خصوص دوران ساسانی قابل‌توجه است.

۱-۶ نقوش گیاهی در دوره ساسانی:

در دوران ساسانی، گچ‌کاری و گچ‌بری مقام مهمی در هنر تزئین داشته و از آن در جهت پوشش دیوارها

استفاده می‌کردند و به‌علاوه استوک‌های گچی، زیننده بناهای حکومتی بوده‌اند. به‌طور کلی نقوش گیاهی در این دوره شامل شاخ و برگ‌ها، نقش پالمت، گل چهارپر (روزت) و کنگر است که معروف‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از: نقوش نخل، تاک و پیچک، گل نیلوفر، نقش انگور و انار، نقش گل لوتوس و روزت، نقش‌هایی شبیه به برگ برسوا (استیلیزه) شبیه انجیر و نخل و کنگر و برگ نیلوفر. (کیانی، ۱۳۷۴: ۹۶) این نقش‌های گیاهی از مهم‌ترین نقوشی هستند که در ابتدا به‌صورت ساده در آثار حجاری هخامنشی‌ها و ساسانیان به کار گرفته شد. (کیانی، ۱۳۷۴: ۹۶) نقش برجسته‌های گیاهی سیراف به اقسام مختلفی تقسیم می‌شوند و عبارت‌اند از:

۱-۶-۱ درخت نخل «پالمت»^۸:

درخت به معنی کل عالم عین - ترکیب آسمان، زمین و آب - پویایی، هم انگاره عالم و هم‌محور جهان - مرکز دنیا - نماد اصل مؤنث و قوه فعال باوری - پناه دهنده‌گی مظهر زندگی ابدی است که در دین اسلام به معنی رحمت الهی است و بومیان «استرالیا» معتقدند که درخت، جهان طاق آسمان را نگه می‌دارد همچنین مسیحیان آن را تجدید حیات خویش می‌دانستند. (مرزبان، ۱۳۸۰: ۲۸) نخل، نماد شمسی - راستی - شادی، شهرت، شهوت، تبرک، ظفر، انسان راست‌کردار و درخت حیات است. زیرا که همیشه می‌روید و هرگز شاخ و برگ نمی‌ریزد و همیشه‌سبز است. چینی‌ها معتقدند نخل نشانه بازنشستگی - عزت و باروری است. عبری‌ها نخل را همچون انسان راست‌کردار می‌دانند و در عربی نشانه حیات است. علاوه بر زیبایی، این نقوش، هرکدام سمبل چیزی بوده است. برای مثال پالمت که در نقوش گچ‌بری کاخ تیسفون به‌کاربرده شده، بیشتر جنبه تقدس داشته و در مراسم مذهبی بیشتر به آن توجه داشتند و از نشانه‌های شگون و برکت است. درخت نخل به درخت زندگی شهرت داشته که از قدیمی‌ترین نقوش مقدس ایرانیان است و در اشکال مختلفی در آثار هندی - ایرانی دیده می‌شود. (تصویر ۱۲ و ۱۳)

باستانی کاشمر را از بهشت به زمین آورده و بر در آتشکده برزین مهر در کاشمر کاشته است.

به گفته این حکیم توسی:

نخست آذر مهر برزین نهاد *** به کاشمر نگر تا چه آیین نهاد

یکی سرو آزاده بود از بهشت *** به پیش در آذر آن را بکشت... (خالقی مطلق، ۱۳۸۶: ۸۱-۸۲)

در شاهنامه می‌خوانیم که گشتاسب پس از پذیرفتن دین زردشتی، بر گرداگرد این سرو بنای عظیمی (احتمالاً آتشکده‌ای) برپا کرد و زردشت، دیو را در تالار آن بنا به بند کشید. سرو دیگری که در نزد ایرانیان باستان تقدس داشته، سرو فریومد بوده است. بنا بر روایت بیهقی (در تاریخ بیهقی) زردشت این سرو را نیز از بهشت آورده و در روستای فریومد (در نزدیکی سبزوار) کاشته است. تقدس سرو برای ایرانیان باستان تا آنجا بود که برخی اقوام ایرانی آن را پرستش می‌کرده‌اند. هرودوت نقل می‌کند که خشایارشا هنگام عبور از آسیای صغیر، زمانی که از مقابل یک سرو برومند عبور می‌کرد، فرمان داد زنجیری از طلا به شاخه آن بیاویزند و یکی از سربازان سپاه جاویدان را به نگهداری آن بگمارند. سرو به علت نیرومندی، سرسبزی، دوام و افراستگی، برای ایرانیان باستان علامت رونق، قوت، پایداری، سربلندی ملی و آزادی بوده است، به‌ویژه این‌که منشأ سرو را از بهشت می‌دانسته‌اند. انتساب صفت آزادی (سرو آزاده) به این درخت، یادگار ارتباط آن با ناهید است که در اساطیر و افسانه‌های ایرانی نشانه‌ای از آزادی و سربلندی ایرانیان است. (بهار، ۱۳۷۷: ۲۷۵)

سرو نمادی از آزادی، سرفرازی، سایه‌گستری، جوانی و پایداری می‌باشد و تأثیر آن بر عقاید و آثار ایرانی و تأثرش از آن‌ها غیرقابل انکار است. (تصویر ۱۴ و ۱۵) در باور پیروان آیین مهر، سرو درختی است که ویژه خورشید و زایش مهر است. از این‌روی سرو نماد مهر تابان و زندگی‌بخش و نشانه نامیرایی و آزادی و پایداری در برابر نیروهای مرگ‌آور بود. درخت کاج یا سرو ویژه خورشید است. نقوش سرو از آرایه‌های تزئینی متداولی است که مکرراً بکار رفته است حتی قدیمی‌ترین تصاویر درخت سرو در حجاری‌های تخت جمشید قابل رویت می‌باشد. اصولاً درخت سرو همیشه‌سبز نشانه‌ای از جاودانگی و زندگی دائم است. درخت در ایران دارای ارزش زیادی بوده که چنانچه کسی درختی رامی شکست مجبور بود به جرم این گناه مبلغی بپردازد. «سرو ریشه در زمین و سر بر آسمان

تصویر (۱۲). نقوش برجسته گیاهی نخل بادبزی همراه با تزیینات- محفوظ در موزه سیراف، (مأخذ: نگارنده، ۱۳۹۰، سیراف) کارکرد نقش: در حاشیه دیوار اتاق جهت تزیین خانه مکان حفاری: در بخش ساحلی به فاصله ۸۰۰ متری غرب بندر سیراف

تصویر (۱۳). نقوش برجسته گیاهی نخل و سرو همراه با تزیینات- محفوظ در موزه سیراف، (مأخذ: نگارنده، ۱۳۹۰، سیراف) کارکرد نقش: در حاشیه دیوار اتاق جهت تزیین خانه مکان حفاری: در بخش ساحلی به فاصله ۸۰۰ متری غرب بندر سیراف

این نقش برجسته شامل نقوش گیاهی نخل یا کنگر با سرو یکی در میان همراه با نقوش دیگر تزیین شده و ترکیب‌بندی زیبایی را به دست آورده است. با توجه به خاک‌برداری در بخش‌های ساحلی سیراف جهت کشف آثار باستانی، چندین گمانه ۹ حفاری شده که در عمق ۱۰ و ۱۵ متری دیوارهای گچی به‌صورت اتاق‌هایی در ابعاد مختلف آشکار گردید. در این محل علاوه بر آثار معماری، انواع سفالینه‌های مختلف به‌دست آمده است. همچنین قطعات گچ‌بری با نقوش زیبایی در این منطقه خاک‌برداری کشف شده است. (جدول ۱)

۱-۶-۳ سرو:

سرو (درخت مقدس) در اعتقادات ایرانیان باستان جنبه مقدسی داشته است. این درخت در آیین مهرپرستی (میتراپی) هم نیز مقدس بوده است. در اساطیر ایران، درخت سرو نماد خدای گیاهی است. فردوسی در شاهنامه اشاره دارد که زردشت سرو

نگارنده، ۱۳۹۰، سیراف) کارکرد نقش: در حاشیه دیوار اتاق جهت تزئین خانه مکان حفاری: در بخش ساحلی به فاصله ۸۰۰ متری غرب سیراف

تصویر (۱۶). نقش برجسته گیاهی سر

تصویر (۱۷). نقش برجسته گیاهی گل نیلوفر

نقش برجسته شامل نقوش گیاهی درخت سرو، گل نیلوفر و خورشید که در مرکز نقوش قرار گرفته‌اند. ترکیب نقوش گیاهی و هندسی در این گچ‌بری نشان‌دهنده درخت زندگی و حیات و خورشید زندگی‌بخش و گل نیلوفری است که همگی باهم به چرخه حیات، باروری و اهمیت آن نقوش در زندگی طبیعی اشاره می‌کند. (تصویر ۱۶ و ۱۷)

۱-۶-۴ اناز:

دارد و به‌عنوان نمادی از پیوند میان زمین و آسمان هدف هنرمند را از نقطه اتصال میان زمین و آسمان برآورده می‌سازد. سرو مهر را در شب زایش مهر با نمادها و نشانه‌هایی دیگر نیز می‌آراستند که هر یک نزد مهربان نشانی ویژه با پیامی رازگونه و نهفته در خویش بود، چنان‌که بر فراز سرو به نشانه خورشید یا مهر تابان ستاره‌ای زرین یا سرخ برمی‌افراشتند و شاخه‌های درخت سرو را با دو رشته زرین و سیمین به نشانه خورشید و ماه می‌آراستند. همچنین جوانان آرزومند به امید برآورده شدن آرزویشان، به گونه‌ای نمادین پارچه‌ای ابریشمی یا سیمین بر شاخه‌های سرو می‌آویختند و در پای سرو نیز هدایایی می‌گذاشتند.» (هال، ۱۳۸۰: ۲۹۳)

تصویر (۱۴). نقش برجسته سرو محفوظ در موزه سیراف، (مأخذ: نگارنده، ۱۳۹۰، سیراف)

تصویر (۱۵). نقوش برجسته گیاهی سرو و گل نیلوفر همراه با تزیینات هندسی و حواشی - محفوظ در موزه سیراف، (مأخذ:

انگور است و با یکدیگر اشتراک دارند. توماری از برگ تاک، جنبه‌ای از معابد باکوسی است و این نقشمایه، همراه با پرستش او به آسیا نفوذ کرد، ولی نمادگرایی آن از میان رفت.

در هنر و معماری عیسوی و در نظر عیسویان کهن تاک مظهر مسیح به شمار می‌رفت. (هال، ۱۳۸۰: ۲۸۳) در دوره باستان موبدان در روز مهرگان میوه‌هایی از جمله انگور سپید برای پادشاه به ارمغان می‌آوردند و اعتقاد داشتند که خوردن آن‌ها بسیاری از آفات و بلاها را دور می‌دارد. در عرصه هنر اسلامی نقش اسلیمی را نمودار تجریدی درخت و به‌ویژه تاک و متأثر از هنر دوره ساسانی، و ریشه آن را برگرفته از نقش درخت زندگی دانسته‌اند که پیشینه‌ای بسیار کهن در اعتقادات و هنر ایرانی دارد. نقش خوشه‌های انگور و شاخ و برگ تاک را در آثار هنری نواحی مرزهای غربی ایران دوره باستان و سپس دوره اسلامی به‌خوبی می‌توان دید. (آپم پوپ، ۱۳۳۸: ۸۲) درواقع تاک نمادی از امید و باروری و فراوانی است که احتمالاً از زنجیره شاخه انگور تشکیل شده و در تزئین نقوش بکار می‌رود. درواقع انگور نمادی از خرد، کشاورزی، مهمان‌نوازی، باروری، جوانی، و حیات جاودانه است. (جدول ۱)

تصویر (۱۹). نقوش برجسته گیاهی برگ مو همراه با تزئینات - محفوظ در موزه سیراف، (مأخذ: نگارنده، ۱۳۹۰، سیراف) کارکرد نقش: در گوشه‌های سقف اتاق جهت تزئین خانه مکان حفاری: در بخش ساحلی به فاصله ۸۰۰ متری غرب بندر سیراف

گل‌ها

گل‌ها نماد اصل منفعل، مؤنث و در غنچه توان گل شدن نهفته است. باز شدن و گشودن از مرکز به سمت بیرون مظهر گسترش در عالم متعین است، خصوصاً نیلوفر در شرق و گل سرخ و سوسن در غرب به این معنا تأکید می‌نماید.

۱-۶-۶ گل نیلوفر «لوتوس»^{۱۱}:

انار از قدیمی‌ترین میوه‌های شناخته‌شده برای بشر است. این میوه در آغاز کشاورزی به‌صورت وحشی می‌روییده است و بعدها از اولین میوه‌های کشت‌شده به دست بشر به شمار می‌آید. شواهد باستان‌شناسی حاکی از وجود نقش انار بر روی سفالین هزاره‌های چهارم و سوم پیش از میلاد مسیح است. انار از مقدس‌ترین درختان است و تقدس خود را تا امروز در میان ایرانیان نگاه داشته است. پزدانگی انار، نماینده برکت و باروری است و نمادی از باروری آن‌هاست می‌باشد. انار یک نماد تزئینی در هنر شرق است. اما میوه انار، در داخل برگ پالم (برگ نخل) مختص دوره ساسانی است و در اواخر دوره پالم‌های شکافته شده، به‌صورت یک جفت بال درمی‌آیند که نماد باروری و حاصلخیزی است و جنبه روحانی دارد. انار در اساطیر و هنرهای ایران باستان از دوران پیش‌ازتاریخ، مقامی والا و رسالت رمزی و نمادی پر دامنه داشته است. نقش انار بر روی آثار هنری، نمادی از معانی عمیق زندگی از جمله: بی‌مرگی، کثرت در وحدت، باروری درازمدت، حاصلخیزی و وفور حکایت دارد. (هال، ۱۳۸۰: ۲۷۶-۲۷۷) (تصویر ۱۸)

تصویر (۱۸). نقوش برجسته گیاهی انار همراه با تزئینات - محفوظ در موزه سیراف، (مأخذ: نگارنده، ۱۳۹۰، سیراف) کارکرد نقش: در دیوار اتاق جهت تزئین خانه مکان حفاری: در بخش ساحلی به فاصله ۸۰۰ متری غرب بندر سیراف

۱-۶-۵ آرایه تاک ۱۰:

در ایران باستان تاک را در خوابگاه شاهان می‌آویختند. تاک اغلب با چنار همراه بوده است. از این‌رو، برخی چنار را نماد شاه و تاک را مظهر همسر او و دوام سلطنت دانسته‌اند که خون شاهی از طریق آن به نسل دیگر می‌رسیده است. در اسطوره‌های ایرانی انگور نماد خون، نیروی اصلی حیات و نیروی زندگانی است. (یاحقی، ۱۳۶۹: ۱۰۷) در باور ایران باستان تاک نماد خاندان سلطنت است. (تصویر ۱۹) تاک در بخش اعظم نمادگرایی عیسوی و دیرنوسوسی در رابطه با

مشخصه آفرودیته/لوتوس، خودزا، اصل فوق بشری و طول عمر است. آذین گل سرخی و گل میخ گل سرخی نگاره تزئینی طی تمامی اعصار در گچ‌بری و سنگتراشی. در زمان ساسانیان روی یک سری از گچ‌بری‌های تیسفون و بیشاپور نقش روزت های ساسانی که همان گل نیلوفر است دیده می‌شود. نکته مهم در این تصویر قرارگیری این نقوش در طرح‌ها و موتیف های گرد است. (هال، ۱۳۸۰: ۳۰۱)

تصویر (۲۱). نقش برجسته گیاهی گل پنج پر - محفوظ در موزه سیراف. (مأخذ: نگارنده، ۱۳۹۰، سیراف) کارکرد نقش: بر روی دیوار اتاق جهت تزئین خانه، مکان حفاری: در بخش ساحلی به فاصله ۸۰۰ متری غرب بندر سیراف

تصویر (۲۲). نقش برجسته گیاهی گل شش پر همراه با تزئینات - محفوظ در موزه سیراف، (مأخذ: نگارنده، ۱۳۹۰، سیراف) کارکرد نقش: بر روی دیوار اتاق جهت تزئین خانه، مکان حفاری: در بخش ساحلی به فاصله ۸۰۰ متری غرب بندر سیراف

تصویر (۲۳). نقش برجسته گیاهی گل نیلوفر همراه با تزئینات ستاره‌ای

گل‌ها در اساطیر ایران و هند تصویری از مادینه هستی، آفرینش و خلوص تجسم یافته هستند. خصوصاً گل نیلوفر که عالم اکبرند. غالباً گل‌ها از خون یک ایزد پس از کشته شدن او می‌رویند و ایزدان از گل نیلوفر بیرون می‌آیند زیرا که مظهر نور خورشید هستند. چینی‌ها آن را عنصر مؤنث و رومی‌ها تدفین و یونانی‌ها مقدس می‌دانند. نکته مشترک این نماد در ایران و هند به خاطر جنبه معمار گونه این نقش است. البته در هنر هند این گیاه بیشتر در بناهای سنگی، زیر پای خدایان اساطیری تصویر می‌شود؛ در صورتی که در ایران این سمبل به صورت نقوش برجسته به نمایش درآمده است. در اساطیر کهن ایرانی نیلوفر گل ناهید به شمار می‌رفته و ناهید تصور اصلی مادینه هستی در روایات دینی ایران قدیم بوده است که از جهاتی با معتقدات هندیان باستان مشابه است. (هال، ۱۳۸۰: ۳۰۹)

گل لوتوس که در هنر معماری بیزانسی هم استفاده می‌شده از قرن چهارم میلادی در «بیزانس»، «روم شرقی» و تا قرن پانزده میلادی در کشورهای «سوریه»، «یونان» و «روسیه» به کار برده می‌شد همراه با عناصر هندسی دیگر برای تزئین با نقش و نگاره در ستون و سطوح مستوی، از لوتوس و گل نیلوفر حتی در قبرها هم استفاده می‌شد. با نگرش آئینی، اعتقادات و باورهای سنتی مردم سیراف در آن زمان تجسمی از آفرینش و تولد بوده است. که نمونه آن را در جدول ۱ می‌بینیم. (تصویر ۲۰)

تصویر (۲۰). نقوش برجسته گیاهی گل نیلوفری همراه با تزئینات ستاره‌ای - محفوظ در موزه سیراف، (مأخذ: نگارنده، ۱۳۹۰، سیراف) کارکرد نقش: بالای درگاه اتاق که محل اتصال اتاق‌ها محسوب می‌شد جهت تزئین، مکان حفاری: در بخش ساحلی به فاصله ۸۰۰ متری غرب بندر سیراف

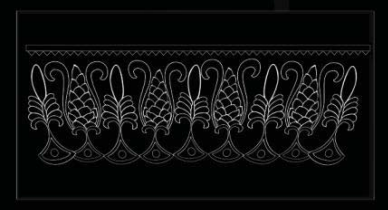

۱-۶-۷ گل پنج پر «روزت»^{۱۲}:

گل سرخ، سوسن نماد باغ‌های خوشبختی هستند. نیلوفر شرقی یا سوسن یا گل سرخ غربی نمادی جهانی است. که نماد شمسی قمری، تولد و مرگ و مظهر کیهانی است. گل نور، نیلوفر مظهر تجدید حیات شمسی، آفرینش، باروری و تجدید حیات است. (تصویر ۲۱-۲۳) یونانی‌ها آن را به معنی تدفین و ترحیم و نشان‌گر مرگ و تولد دوباره می‌دانند که انگار علامت

و هندسی - محفوظ در موزه سیراف، (مأخذ: نگارنده، ۱۳۹۰، سیراف)،
کارکرد نقش: برای تزیین بنا، مکان حفاری: در بخش ساحلی به فاصله
۸۰۰ متری غرب بندر سیراف

جدول ۱: آنالیز نقوش برجسته ساسانی در سیراف. مأخذ: (نگارنده)

جدول ۲: ویژگی نقوش برجسته گیاهی سیراف. ماخذ نگارنده

ویژگی‌ها					نام نقوش
گرایش	شرح شیوه	نوع نقوش	مصالح	تکنیک	
طبیعت‌گرا (ناتورالیسم)	تقارن همراه باظرافت- بدون رنگ- برجستگی- نرم و آرام-	گیاهی	گچ و سنگ	کنده‌کاری	
	پرکار- پیچیده- متقارن- بدون رنگ-	گیاهی و هندسی	گچ و سنگ	کنده‌کاری	
	پرکار همراه باظرافت- تقارن- بدون رنگ همراه با برجستگی-	گیاهی و هندسی	گچ و سنگ	کنده‌کاری	
	تقارن همراه با تکرار فرم- پرهیز از بیهودگی- بدون رنگ- ساده-	هندسی	گچ و سنگ	کنده‌کاری	
	ساده همراه با تزیینات - برجسته- تکرار فرم-	هندسی و گیاهی	گچ و سنگ	کنده‌کاری	
	آرام با برجستگی کم- بدون رنگ- ساده - بی‌پیرایه- متقارن-	گیاهی و هندسی	گچ و سنگ	کنده‌کاری	

مطالعه‌ای بر نقوش گیاهی نقش برجسته‌های

سیراف

اتحاد ایران بعد از دولت «پارت»، از «پارس» آغاز شد که زمانی نخستین مرکز دولت هخامنشی بود. «پارس» از چند فرمانداری تشکیل می‌شد. فرماندار یکی از این شهرها، بابک از دودمان ساسان، کاهن معبد بزرگ آن‌هاست که در سال (۲۰۸- م یا ۲۰۹- م)، قدرت شاهی پارس را به دست گرفت. پس از مرگ او پسرش اردشیر دامنه قدرت را گسترش داد و در سال ۲۲۶- م به‌عنوان شاهنشاه ایران تاج‌گذاری کرد. هنر ساسانی قلمرو وسیعی از شرق دور تا سواحل اقیانوس اطلس را در برمی‌گرفت. (بوسایلی، ۱۳۷۶: ۱۰۴) اما اسلام وارث واقعی ساسانی بود. (همان، ۱۳۷۶: ۱۰۶)

موضوع نقوش در حجاری‌ها و گچ‌بری‌های ساسانیان الهام‌بخش گچ کاران دوران اسلامی بوده و تشابه بین نقوش گیاهی این دو دوره را در نماهای کاخ عمان، قصر المشتی و سامرا دیدیم و متوجه شدیم که هنرکاران اسلامی با به کار بردن نقوشی چون برگ‌های مو، گل‌بوته‌ها و غیره به‌خوبی تأثیر هنر ساسانی را آشکار کرده‌اند. (زمانی، ۱۳۹۰: ۱۳۷) تأثیر نقش برجسته‌های تاریخی رومی در نقش برجسته‌های ساسانی غیرقابل‌انکار است. اما از نظر مفهومی، تمایز و تخالف زیادی به چشم می‌خورد. (بوسایلی، ۱۳۷۶: ۷۰) نقوش گیاهی در دوران ساسانی از گچ‌بری و نقش برجسته برای تزئینات کاخ‌ها و ابنیه استفاده می‌شد. هنرمندان ساسانی، دیوارهای آجری و سنگی را با نقوش انسانی، حیوانی و گیاهی تزئین می‌کردند. هنرمندان عصر ساسانی، تکنیک و روش‌های خاصی به همراه نقوش و موتیف‌های مختلف حیوانی، انسانی و گیاهی و همین‌طور هندسی برای هنر گچ‌بری قائل شدند.

تجارت دریایی ایران در زمان ساسانی حائز اهمیت بوده و در قرن (۳-۴) هجری در خلیج فارس به بالاترین درجه پیشرفت خود رسیده است و تجار به‌وسیله کشتی به هندوستان و چین مسافرت می‌کردند. کشتی‌های بزرگ چینی از بندر سیراف حرکت می‌کردند و در مراجعت کالاهایی مانند عنبر، سنگ‌های قیمتی، چوب بامبو، عاج، آبنوس، کاغذ، صندل و انواع عطریات هندی و ادویه می‌آوردند. (سرفراز و فیروزمندی، ۱۳۸۷: ۲۵۷) از بندر سیراف کشتی‌های کوچک‌تر، کالاها را به بنادر خلیج فارس انتقال می‌دادند. سیراف مهم‌ترین مرکز تجارت مروارید

به شمار می‌رفت و مسافرینی که به این بندر می‌آمدند از ثروت این شهر در تعجب می‌ماندند، تاجرهای بزرگ در حدود سی هزار دینار خرج خانه داشتند. (همان، ۱۳۸۷: ۲۵۸)

از مطالعه نقوش ساسانی در سیراف درمی‌یابیم که هنرمند، صرف ایجاد یک فضای تزئینی، با به تصویر کشیدن این سمبل‌های تصویری، درصدد انتقال مفاهیم با به‌کارگیری شیوه‌های متنوع در تزئینات است. این نقوش علاوه بر معرفی وضعیت فرهنگی، بیانگر اعتقادات، باورهای ملی و مذهبی و اوضاع اجتماعی سیراف در دوره ساسانی می‌باشد. نماد بر مفاهیم انتزاعی تأکید دارد. نماد از تصویری محسوس و شناخته‌شده به امری ناشناخته و مبهم می‌رسد. هنر ساسانی دنباله‌روی ارزش‌های هنری هخامنشی بوده است که دو اصل «رعایت تقارن» و «بزرگنمایی» نیز تا حدودی در آن مشخص است. در مورد آثار نقش برجسته ساسانی می‌توان شاهد نوعی بیان عظمت و اقتدار باشیم که حاکی از نمایش قدرت در عرصه رویدادهای تاریخی است. در آثار ساسانی نمادگرایی کاهش و واقع‌گرایی افزایش می‌یابد. (حسینی، ۱۳۸۸: ۲۲۹) حرکات در نقش برجسته ساسانی، طبیعی‌تر، ملموس‌تر و زمینی‌تر هستند و ارجحیت جنبه روایتگری از خصوصیات این نقش برجسته است. (همان، ۱۳۸۸: ۳۰۰)

دیوار ساختمان‌های ساسانی از تزئینات چشمگیر و دل‌انگیز پوشیده شده است. (بوسایلی، ۱۳۷۶: ۶۲) تزئین سطح دیواری با یک‌لایه انجام‌شده که ساخت درونی ساختمان را نشان نمی‌دهد بلکه طبق مهارت‌های هنر شرقی، دیوار را از نظر تصویری گسترش داده است. ساسانیان به تزئینات گچ‌بری اهمیت و ارزش زیادی قائل می‌شدند و آن‌ها را به‌صورت پیکره‌ای و یا قالبی شکل می‌دادند؛ تکنیک قالبی سنت طولانی در منطقه بین‌النهرین داشت. (همان، ۱۳۷۶: ۶۳) الگوهای ساسانی از طراحی‌های هندسی و گیاهی و طراحی‌های پیکره‌های نظیر انواع حیوانات تشکیل می‌شد. در گچ‌بری با نقش‌مایه‌هایی که از قالب‌های «هلنی» ۱۳ اقتباس شده بود، مجموعه بسیار غنی از الگوها وجود داشت که در سطوح کامل دیوارها و یا در طراحی‌های هندسی به کار می‌گرفتند. (همان، ۱۳۷۶: ۶۴) در دوره ساسانی حجاری و نقش برجسته رواج داشته است متجاوز از سی نقش برجسته متعلق به دوران ساسانی در صخره‌های فارس و کرمانشاه کشف گردیده است. نقوش فارس غالباً در

«نقش رستم» نزدیک «تخت جمشید»، «بیشاپور» و «فیروزآباد» قرار دارد. معماری در زمان ساسانیان از پیشرفت قابل ملاحظه‌ای برخوردار بود. کاخ سلطنتی در «تیسفون»، «کاخ سروستان»، «قصر شیرین» و ساختمان‌های دیگر نشانه نفوذ سبک معماری «بیزانتین» 14 در بناهای مهم قرن ششم عهد ساسانیان است. نقش‌های برجسته روی دیوارها و کوه‌ها نمونه‌های گویایی از پیشرفت این هنر می‌باشند. (گرانوسکی، ۱۳۸۹: ۱۷۶) مفهوم صحنه‌ها در نقش برجسته‌های ساسانی رمزی و نمادین است. (بوسایلی، ۱۳۷۶: ۶۶)

نتیجه‌گیری

دوره ساسانی رسماً با برآمدن اردشیر بر تخت آخرین فرمانروای پارتی، در تیسفون آغاز می‌شود. هنر ساسانی یک هنر درباری می‌باشد که در اثر گسترش و ارتباط آن با شرق و غرب تحت نفوذ قرار گرفته اما از آغاز تا پایان دوره ساسانی تأثیرات مذهب در فرهنگ و هنر آن کاملاً نمایان است. ساسانیان خود را پارسی نژاد و از اعقاب هخامنشیان می‌دانستند. بقایای ویرانه‌های عظیم و وسعت نقوش برجسته در سینه کوه‌ها و کتیبه‌ها نمودار توجه و قدرت‌طلبی آن‌هاست. ساسانیان در حجاری، گچ‌بری و ساختن طاق‌های گنبد دار و تالارهای وسیع بدون ستون، برتری خود را نسبت به دوره‌های قبل نشان داده‌اند. موضوعات گچ‌بری ساسانیان عبارت‌اند از: نقش برجسته‌های گیاهی با طرح‌های مفصل و زیبا، که نمونه آن علاوه بر سیراف روی ستون‌های عظیم قصرهای ساسانی هم نیز دیده می‌شود. سیراف از قدیمی‌ترین بنا در ایران که زمانی رونق فراوانی داشته و دارای معماری خاصی است که بسیار شبیه به روستای ماسوله در شمال کشور می‌باشد. به دلیل آزادمنشی دینی، پیروان مذاهب گوناگونی در این بندر بین‌المللی زندگی می‌کرده‌اند. گورستان‌های بازمانده از پیروان دین‌های گوناگون نشانگر آزادی این شهر می‌باشد. سفال‌ها، پارچه‌ها، زیورآلات، معماری‌های گچی و اتاق‌های آذین‌شده و ساختمان‌های دو سه طبقه بخشی از میراث بجا مانده آن تمدن است. اما زمین لرزه ی مرگبار هفت‌روزه در سال ۳۶۷ ه.ق مدفون شدن آثار این بندر را در پی داشت. نقوش گیاهی سیراف متعلق به دوره ساسانی می‌باشد که جنبه تزئینی داشته و ویژگی‌های خاص تزئینات آن ناشی از تحولات فرهنگی و اجتماعی آن عصر به شمار می‌رود. این نقوش که به صورت چکیده

نگاری بوده بسیار مقدس شمرده می‌شده است. تزئینات به کاررفته بر روی گچ‌بری‌ها در قالب نقش برجسته می‌باشد که به لحاظ ابعاد، شکل و مضمون دارای تنوع چشم‌گیری هستند. استفاده آگاهانه از نگاره‌های تزئینی برای آراستن سطوح بناها و تأثیر هنری آن یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های هنر معماری به شمار می‌رود که نمای ساختمان را از حالت خشک و بی‌روح خارج ساخته و به آن هویت و ویژگی خاصی می‌بخشد. در این پژوهش، ضمن شناسایی نقوش برجسته گیاهی در سیراف که رویکردی نمادگرایانه و طبیعت پردازانه داشته، به بررسی آن‌ها به لحاظ مفهومی و سمبلیک اشاره شده است. در مجموع نقوش بکار رفته در نقش برجسته‌های سیراف برگرفته از طبیعت با نگاهی کاملاً ناتورالیستی که شامل نقوش گیاهی، هندسی و ترکیبی می‌باشد. نقوش غالب با نقوش گیاهی است و عموماً با ترکیب‌های قرینه و تکرار فرم و موضوع در زمینه‌های پر گل چون گل سرخ و نیلوفر همراه با طرح‌های متنوع اجرا شده‌اند. بر پایه مطالعات انجام‌شده در نقوش سیراف می‌توان به نماد شناسی مذهبی رسید. زیرا آثار هنری ایران در دوران پیش‌تر هیچ‌گاه با چنین اطمینانی، اتحاد دین و دولت را بیان نکرده، به طوری که هنر ساسانی نمودار احترام و تعلق ساسانیان به آیین زرتشت است. این نشانه‌ها مهم‌تر از همه جنبه نمادین دارند که پیوند ناگسستنی خود را با آیین زرتشت نشان می‌دهند. در بناهای سیراف نقوش گیاهی و هندسی به صورت تلفیقی، متنوع و پرکار کنده‌کاری شده است. استفاده مکرر از نقوش گیاهی در نقش برجسته‌های سیراف می‌تواند دلیلی باشد بر وجود موقعیت جغرافیایی، دریایی و تجاری که معماری بناهای این بندر را شگفت‌انگیز ساخته است.

جدول ۳: معانی و کاربرد نقوش. ماخذ نگارنده

نمونه	کاربرد	معنا	تصویر
ترکیب نقش نخل (پالمت) و سرو			
بندر سیراف کاخ کیش کاخ تیسفون	نام گیاهی است که در سراسر دوران تاریخی به وفور در شکل های مختلف ظاهر شده است. و به درخت حیات مشهور است.	برکت، شگون، شمسی - راستی - شادی، شهرت، تبرک، ظفر، انسان راست کردار، نیروی حیاتی	
برگ مو، تاک و پیچک			
بندر سیراف آثار کیش در چال ترخان	در نقوش کاخ های ساسانی و بعدها در بناهای دوره اسلامی استفاده شده است.	امید و باروری و فراوانی نیروی حیات و نیروی زندگانی، نماد خون	
انار			
بندر سیراف کاخ تیسفون کاخ کیش شوش	در اساطیر و هنرهای ایران باستان از دوران پیش از تاریخ، مقامی والا و رسالت رمزی و نمادی پر دامنه داشته است. که در گچ بری های برجسته کاخ های ساسانی مورد استفاده قرار می گرفت. نقش انار در اوایل هزاره سوم در شوش هم دیده شده است.	بی مرگی، کثرت در وحدت، باروری درازمدت، برکت، حاصلخیزی و وفور	
ترکیب گل نیلوفر (لوتوس)			
بندر سیراف تخت جمشید کاخ چال ترخال ری	لوتوس از نقش های منحصر به فرد در نقوش برجسته های هخامنشی به وفور در حجاری ها استفاده شده است.	مادینه هستی، آفرینش و نمودی از تجلی و سمبلی مذهبی و مقدس	
نخل بادبزنی			
بندر سیراف کاخ کیش	نقش گیاهی نخل را نماد عزت، حیات و باروری می دانستند، از این رو علاوه بر زیبایی جنبه تقدس داشته و به دلیل این مفهوم در آثار خود استفاده می کردند.	عزت، حیات و باروری، شگون و برکت	

پی‌نوشت‌ها

۱. سیراف: تغییر نام در سال ۱۳۸۷ به سیراف.
  ۲. خیزران: قسمی نی مغزدار از تیره گندمیان جزو دسته غلات صنعتی، دارای ساقه‌های راست، محکم، بلند و خوش‌رنگ. ارتفاعش به ۲۰ متر می‌رسد. از شاخه‌های آن عصاره چوبدستی سازند. (معین، ۱۳۸۸: ۱۴۶۹)
  ۳. عاج: عضو دفاعی برخی پستانداران از قبیل فیل، گراز، اسب آبی و نروال بر اثر نمو دندان‌های نیش یا ثنای فوقانی و یا تحتانی آن‌ها حاصل شده است. عاج فیل خصوصاً جهت ساختن برخی ابزار زینتی مورد استفاده واقع می‌شود. (معین، ۱۳۸۸: ۲۲۵۶)
  ۴. آبنوس: درختی است از تیره پروانه‌واران که در هند، ماداگاسکار و جزیره موریس روید. چوب آن سیاه، سخت، سنگین و گران‌بهاست. (معین، ۱۳۸۸: ۲۶)
  ۵. صندل: درختی کوچک از تیره صندل‌ها که منشأ اصلی آن هندوستان است. از قطعات ضخیم چوب آن، مبل و لوازم چوبی می‌سازند و در منبت‌کاری هم مورد استفاده قرار می‌گیرد. چوب صندل دارای بوی معطر است که اسانس حاصل از آن چوب به مصارف درمانی و عطرسازی می‌رسد. (معین، ۱۳۸۸: ۲۱۶۵)
  ۶. ساح: درختی زیبا که از تیره شاه‌پسند است. چوب این درخت بسیار مرغوب و مقاوم است و در ساختمان کشتی‌ها به کار می‌رود. (معین، ۱۳۸۸: ۱۷۸۳)
  ۷. استوک: قطعه‌ای از گچ‌بری با طرح‌های مختلف. خمیری است از گچ و محلول سرشیم، گچ را در محلول داغ سرشیم می‌ریزند و مخلوط می‌نمایند، این خمیر از گچ معمولی دیرتر می‌بندد اما استحکامش بیشتر است، چنانچه آن را با اکسیدهای فلزی مخلوط کنند شبیه به سنگ مرمر می‌گردد. (سیدصدر، ۱۳۸۳: ۵۶)
  8. Palmettes
  ۹. گمانه: چاهی که چاه‌کنان به جهت دانستن اینکه زمین آب دارد و آب آن چه مقدار است حفر می‌کنند. (معین، ۱۳۸۸: ۳۳۹۱)
  ۱۰. تاک: درخت انگور، مو. (معین، ۱۳۸۸: ۱۰۱۱)
  11. Lotus
  12. Rosette
  ۱۳. قالب‌های هلنی: منسوب به عصر اسکندر - آثار هنری تولیدشده با سبک‌های بسیار متنوعی چون باروک تا کهن‌گرایی در سرتاسر قلمرویی که اسکندر کبیر به تصرف خود درآورده، از مصر تا حاشیه هند. (لوسی اسمیت، ۱۳۸۰: ۲۳۹)
  14. Byzantine
- ### منابع
- آپم پوپ، آرتور و اکرم، فیلیس (۱۳۸۷). *سیری در هنر ایران (از دوران پیش‌تاریخ تا امروز)*، دوره ساسانی، مترجمان نجف دریابندری و دیگران، چاپ اول، جلد دوم، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- امینی، همایون (۱۳۸۶). *صد جلوه از میراث ایران*، چاپ اول، نشر قلمرو آفتاب.
- انصاری، جمال (۱۳۹۱). *تاریخ فرهنگ ایران (۱، ۲) از آغاز تا پایان عصر پهلوی*، چاپ چهارم، تهران: سبحان نور.
- انصاری، جمال (۱۳۶۵). *گچ‌بری دوران ساسانی و تأثیر آن در هنرهای اسلامی، فصلنامه هنر*، شماره (۱۹) ص ۶۱-۶۲.
- بگلو، مرتضی قاسم (۱۳۸۵). *سکه‌های سیراف*، چاپ اول، موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران و بنیاد ایران‌شناسی شعبه استان فارس.
- بوسایلی ماریو، شراتو امبرتو (۱۳۷۶). *تاریخ هنر ایران (۲) هند یارتی و ساسانی*، ترجمه دکتر یعقوب آژند، چاپ اول، انتشارات مولی.
- بهار، مهرداد (۱۳۷۷). *از اسطوره تا تاریخ*، چاپ هفتم، نشر چشمه.
- پاکباز، روئین (۱۳۹۰). *دایره‌المعارف هنر (نقاشی، پیکرسازی، گرافیک)*، چاپ دهم، انتشارات فرهنگ معاصر.
- حسینعلی، مهرناز (۱۳۸۹). *تاریخ هنر جهان و تاریخ هنر ایران*، انتشارات مهر سبحان.
- حسینی، رضا (۱۳۸۸). *هنر و معماری ایران و جهان*، چاپ اول، تهران: مارلیک.
- خالقی مطلق، جلال (۱۳۸۶). *شاهنامه فردوسی (نسخه دست‌نویس فلورانس)*، چاپ دوم، جلد پنجم، تهران: مرکز دایره‌المعارف بزرگ اسلامی.
- زمانی، عباس (۱۳۲۷). *تأثیر هنر ساسانی در هنر ایرانی*، کتابخانه ملی ایران.
- زمانی، عباس (۱۳۹۰). *تأثیر هنر ساسانی در هنر اسلامی*، چاپ اول، تهران، انتشارات اساطیر.
- سرفراز، علی‌اکبر و فیروزمندی، بهمن (۱۳۸۷). *باستان‌شناسی و هنر دوران تاریخی (ماد، هخامنشی، اشکانی، ساسانی)*، چاپ چهارم، تهران: مارلیک.
- سمسار، محمدحسن (بی تا). *جغرافیای تاریخی سیراف*، شماره (۱۴۰)، انجمن آثار مفاخر فرهنگی، ص ۳۸-۴۳.
- سید صدر، سید ابوالقاسم (۱۳۸۳). *دایره‌المعارف هنر*، چاپ اول، تهران: سیمای دانش.
- کارگر، سامان (۱۳۸۸). *طرح مرمت قلعه نصوری*، ویرایش دوم کنگره بین‌المللی سیراف.
- کریستین سن، آرتور (۱۳۱۷). *ایران در زمان ساسانیان*، ترجمه رشید یاسمی، تهران: رنگین.
- کریستین سن، آرتور (۱۳۸۹). *ایران در زمان ساسانیان*، ترجمه رشید یاسمی، تهران: نگاه.
- کیانی، محمد یوسف (۱۳۷۴). *تزیینات اسلامی وابسته به معماری ایران در دوره اسلامی*، سازمان میراث فرهنگی، تهران: سمت.
- گرانوسکی، آ. آ. و دیگران (۱۳۸۹). *تاریخ ایران (از زمان باستان تا امروز)*، ترجمه کیخسرو کشاورزی، چاپ سوم، تهران: گلشن.

- Hosseiny, R., (2009). *Art and Architecture of Iran and the World*, (1st Ed.) Tehran: Marlik (Text in Persian).
- Kargar, S., (2009). *Nasouri Castle Restoration Plan*, Second edition of SIRAF International Congress (Text in Persian).
- Khaleghi Motlagh, J. (2007). *Shahnameh Ferdowsi*, (2nd Ed.) Tehran: Center for the Great Islamic Encyclopedia (Text in Persian).
- Kiani Mohammad, Y. (1995). *Decorations Related With the Iranian Architecture of the Islamic Period*, Cultural Heritage Organization, Tehran: SAMT (Text in Persian).
- Lucie-Smith, E. (2001). *The Thames and Hudson Dictionary of Art Terms*, F. Goshayesh, (1st ed.), Tehran: Efaf (Text in Persian).
- Lukonin, V.G. (2015). *L'Art Persan*, M. Golzari; M. Vazirpour Keshmiri, (2nd Ed.) Tehran: Ketabdar (Text in Persian).
- Maasoomi, GH. (1995). *Siraf (Bandar- Taheri)*, (2nd Ed.), Society for the Appreciation of Cultural Work and Dignitaries, Ghatreh (Text in Persian).
- Moin, M. (2009). *Encyclopedic Dictionary*, (2^{5th} Ed.) Tehran: Amirkabir (Text in Persian).
- Nadim, F. (2007). A Review on Decorative Motifs in Iranian Art, *Honar*, Vol: 4, No: 4, pp: 17 (Text in Persian).
- Pakbaz, R. (2011). *Encyclopedia of Art (Painting, Sculpturing, Graphics)*, (10th Ed.) Tehran: Farhang Moaser (Text in Persian).
- Sarfaraaz, A.A.; Firoozmandi, B. (2008). *Archeology and Art of the Historical Period of Mad, Hakhamaneshi, Ashkani, Sasani*, (4th Ed.) Tehran: Marlik (Text in Persian).
- Semsar, M.H., Historical Geography of Siraf, *Society for the Appreciation of Cultural Works and Dignitaries*, No: 140, pp: 43-38 (Text in Persian).
- Seyyed sadr, A. (2004). *Encyclopedia of Art*, (1st ed.), Tehran: Simaye Danesh (Text in Persian).
- Upham Pope, A. Ackerman, Ph. (2008). *Survey of persian art, sasanian*, Translators Najaf Darya bandari and others, (nd ed1) Tehran: Scientific and cultural publications.
- Whitehouse, D. (2005). *Archaeological Exploration at Siraf Port*, Gh. Maasoomi, Tehran: Shoro (Text in Persian).
- Zamani, A. (1948). *The Impact of Sasanian Art on Iranian Art*, National Library of Iran (Text in Persian).
- Zamani, A. (2011). *The Impact of Sasanian Art on Islamic Art*, (1st Ed.) Tehran: Asatir (Text in Persian).
- <http://www.irantravelingcenter.com/siraf-po>
(Text in Persian)
- لوسی اسمیت، ادوارد (۱۳۸۰). *فرهنگ اصطلاحات هنری*، ترجمه فرهاد گشایش، چاپ اول، تهران: عفاف.
- لوکونین، ولادیمیر گریگوریویچ (۱۳۹۴). *ایران (۲)*، ترجمه مسعود گلزاری و مهرداد کشمیری، چاپ دوم، تهران: کتابدار.
- معصومی، غلامرضا (۱۳۷۴). *سیراف (بندر طاهری)*، چاپ دوم، انتشارات انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، نشر قطره.
- معین، محمد (۱۳۸۸). *فرهنگ فارسی*، چاپ بیست و پنجم، تهران: امیرکبیر.
- مرزبان، پرویز و معروف، حبیب (۱۳۸۰). *فرهنگ مصور هنرهای تجسمی (معماری، پیکره سازی، نقاشی)*، چاپ چهارم، انتشارات سروش.
- ندیم، فرناز (۱۳۸۶)، نگاهی به نقوش تزیینی در هنر ایران، *مجله هنر*، دوره چهارم، شماره (۴)، ص ۱۷.
- وایت هوس، دیوید (۱۳۸۴). *کاوش‌های باستان‌شناسی در بندر سیراف*، ترجمه غلامرضا معصومی، انتشارات شروع.
- هال، جیمز (۱۳۸۰). *فرهنگ نگارهای نمادها در شرق و غرب*، ترجمه رقیه بهزادی، تهران: فرهنگ معاصر.

References

- Amini, H., (2007). *One Hundred Images from Iranian Heritage*, (1st Ed.) Ghalamro- Aftab (Text in Persian).
- Ansari, J., (2012). *History of Iranian Culture (1, 2), From the Beginning to the End of the Pahlavi Era*, (4th Ed.) Tehran: Sobhan Noor (Text in Persian).
- Ansari, J., (1986). Sassanid Fillet and Its Influence on Islamic Art, *Honar*, No: 19, pp 61-62 (Text in Persian).
- Bahar, M., (1998). *From Myth to History*, (7th Ed.) Tehran: Cheshmeh (Text in Persian).
- Begloo, M Gh., (2006). *Siraf Coins*, (1st ed.), Fars: Institute for Iranian Contemporary Historical Studies and Iranology Foundation, Fars Branch (Text in Persian).
- Bussagli, M.; Scerrato, U., (1997). *History of Iranian Art (2) India Partian & Sassanid* (the book is a part of Encyclopedia of World Art), Y. Azhand, (1st ed.), Tehran: Moula (Text in Persian).
- Christensen, A., (1938). *L'Iran Sous Les Sassanides*, R. Yasami, Tehran: Rangin (Text in Persian).
- Christensen, A., (2010). *L'Iran Sous Les sassanides*, R. Yasami, Tehran: Negah (Text in Persian).
- Grantovskii, E.A & others., (2010). *History of Iran (From Ancient Times to Today)*, K. Keshavarzi, (3rd ed.) Tehran: Golshan (Text in Persian).
- Hall, J., (2001). *Illustrated Dictionary of Symbols in Eastern and Western Art (Icon Editions)*, R. behzadi, Tehran: Farhange Moaser (Text in Persian).

Study of Siraf Plant Motif in Relief Works of Sassanid Era¹

E. Panjehbashi²
F. Doolab³

Received: 2015.12.15
Accepted: 2016.10.5

Abstract

Stucco art is one of decorative arts in Iranian architecture decorating most parts of pre-Islamic palaces and buildings. One of unique Iranian stucco motifs is plants patterns, and plenty of them can be found in Sassanid palaces. These Motifs in stucco are abstract forms of nature and consist of various forms including: palm, grape, pomegranate, lotus, and multilateral flower. Sassanid stuccos and relief works were made of gyps, and play significant role in decorative art and cover brick walls and rubble walls. Gyps were worked as cubic plaque and carving in monarch building decorations in applied in various plants, Geometric, Symbolic and etc. forms. Sassanid rock sculpturing is surmised in 32 huge stone relief motifs and most of them located in Fars. Siraf relief motifs belong to Sassanid era in which various samples of plant patterns could be seen clearly. Questions:

What plant patterns were used in Siraf relief motifs?

Is there any similarity between Siraf plant patterns with other plant patterns of Sassanid era?

Present research aims to study plant patterns motifs of Siraf in Sassanid era. It is concluded that Siraf motifs have a symbolic aspect and also its decorative aspect was also emphasized. This is an analytic- historical research and data was gathered in documentary-library method.

Keywords: Sassanid, Relief Motifs, Siraf, symbol, plant

1. DOI: 10.22051/jjh.2017.7787.1040.

2. Assistant prof. of Visual Arts, Alzahra University, Tehran, (Corresponding University) elaheh_141@yahoo.com.

3. M.A. of Graphics, Shiraz Art Collage, Shiraz, fatemeh.doolab@gmail.com.